

УДК 811.111'4

Оксана Скобнікова

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПТУ “FAMILY”

Стаття присвячена дослідженню змісту і структури концепту “FAMILY” через побудову його асоціативного поля за допомогою асоціативного експерименту як провідного психолінгвістичного методу. Асоціативний експеримент спрямований на дослідження вербальних репрезентантів змісту свідомості й дозволяє виявити дійсність, специфічно відображену в уявленні індивіда. На основі даних асоціативного експерименту можлива побудова асоціативно-семантичної мережі носія певної культури. В статті наведено визначення основних положень та описано методику проведеного дослідження. Асоціативне поле визначене як сукупність асоціатів на слово-стимул. Структура асоціативного поля концепту “FAMILY” розглянута як така, що містить ядро та периферійну зону. Доведено, що реакції з найбільш високим індексом частотності становлять ядро асоціативного поля, в той час як асоціати, наведені деякими чи окремими учасниками експерименту, утворюють його периферійну зону. Серед існуючих різновидів асоціативного експерименту для даного дослідження було обрано вільний асоціативний експеримент. За матеріалами експерименту було укладене асоціативне поле стимулу *family*. Виділені ключові слова-репрезентанти, що входять до ядра концепту “FAMILY” та формують периферію концепту. Для більш детального розуміння змісту концепту дані були впорядковані за показником частотності асоціацій тематично. Зазначено, що серед лексем, вжитих для опису концепту “FAMILY”, переважають іменники на позначення ставлення до сім'ї та її членів та на позначення членів сім'ї та місця проживання, також наявні прикметники. Було доведено, що серед отриманих асоціацій переважають реакції з позитивною та нейтральною конотацією, кількість реакцій із негативною конотацією незначна. Як можливу перспективу подальшого дослідження було вказано побудову асоціативного поля концепту “FAMILY” на матеріалі тезаурусів, представлених в сучасних англійських тлумачних словниках.

Ключові слова: концепт, психолінгвістичний аналіз, асоціативне поле, асоціативний експеримент.

Постановка наукової проблеми та її значення. Засобами активізації концепту у свідомості індивіда можуть слугувати не лише мовні знаки, які прямо називають цей концепт, але й такі, які не є іменем цього концепту. У цьому випадку говорять про активізацію концепту в свідомості носіїв мови через асоціації за схемою “стимул => реакція” [9].

Поняття “асоціація” було введене у психолінгвістичну науку Дж. Локком для позначення неусвідомлених і безконтрольних думок. У психології термін “асоціації” розуміють, як “зв'язок між психічними явищами, утворених за певних обставин, при якому актуалізація одного з них спричиняє появу іншого” [1, с. 43]. Тобто це – неусвідомлений зв'язок певних думок або ідей, які базуються на особистому досвіді індивіда. З розвитком психолінгвістики дослідження асоціацій призводить до вивчення внутрішнього світу людини. У лінгвістиці ж “внутрішній світ мовців – то вже світ концептів” [3, с. 252]. Отже, за ланцюгом “стимул => реакція”, або, інакше кажучи, “слово => асоціація”, ми можемо визначити когнітивну організацію певного концепту в ментальному лексиконі індивіда, виходячи з факту, що асоціація – це розумовий процес, який відбувається у його свідомості.

Мета і завдання статті. Об'єктом цього дослідження є концепт “FAMILY” і способи його вербальної репрезентації в англійській мові. Мета статті – дослідження структури і змісту вказаного концепту через побудову його асоціативного поля.

Актуальність нашого дослідження полягає в потребі доповнення вже наявних методів, які використовуються для вивчення способів репрезентації концептів, зокрема концепту “FAMILY”, у ментальному лексиконі носіїв мови. Одним з провідних способів дослідження, що широко використовують у сучасній психолінгвістиці, і є побудова асоціативного поля слова-імені концепту, тобто сукупності асоціатів на слово-стимул.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Реакції з найбільш високим індексом частотності становлять ядро асоціативного поля. Асоціати, наведені деякими чи окремими учасниками експерименту, утворюють його периферійну зону. Вперше до думки про виділення прототипної категорії (ядра) і членів категорії (периферії) концепт удалась американська дослідниця Е. Рош.

Вона зазначила, що суть такого поділу полягає в такому: з одного боку, лексеми, що позначають концепт, мають різну значимість. З іншого боку, їх розрізняють за одними і об'єднують за іншими ознаками. Саме внаслідок цього в структурі концепту можна виділити центр і периферію [10].

Розвиваючи ідею Е. Рош, І. А. Стернін та З. Д. Попова пропонують польову модель структури концепту, яку можна описати в термінах ядра і периферії. На думку авторів, до ядра належать прототипічні шари з найбільшою чуттєво-наочною конкретністю, первинні яскраві образи; більш абстрактні ознаки складають периферію концепту. У більш складних концептах на базовий образ можуть нашаровуватись додаткові концептуальні ознаки, що утворюватимуть відносно автономні концептуальні шари від більш конкретного шару до більш абстрактного [8].

У нашому дослідженні ми вважаємо за доцільне послідовно розглянути отримане асоціативне поле, приділяючи увагу перш за все ядерним зонам, які допомагають виявити найбільш стабільні складові мовної свідомості носіїв американської культури. Суб'єктивне осмислення феномена виявляється і в яскравих одиничних судженнях, тому “потрібно не відкидати поодинокі асоціативні реакції, а уважно їх вивчати, відповідаючи на питання, наскільки вони актуалізують структуру ядра значення” [7, с. 287].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Для виявлення асоціативного поля концепту “FAMILY” звернемося до асоціативного експерименту, що є найбільш розробленою технікою психолінгвістичного аналізу семантики. До цього метода у своїх дослідженнях вдаються провідні світові та вітчизняні мовознавці (С. Г. Воркачев, В. В. Левицький, О. О. Леонтьєв, О. О. Селіванова, С. А. Жаботинська). Зокрема, С. Г. Воркачев зазначає, що асоціативний експеримент входить до переліку прийомів, необхідних для вивчення будь-якого концепту [2]. Цей метод направлений на виявлення асоціацій, що склалися в індивіда в його попередньому досвіді. Він дозволяє з'ясувати, як влаштовані фрагменти мовної свідомості у носіїв тієї чи тієї мови. Асоціативний експеримент спрямований на дослідження вербальних репрезентантів змісту свідомості й дозволяє виявити дійсність, специфічно відображену в уявленні індивіда. На основі даних асоціативного експерименту можлива побудова асоціативно-семантичної мережі носія певної культури.

Уперше єдність психологічної основи асоціації та семантичних компонентів значення сформулював Дж. Діз. Йому належить поняття “асоціативного значення”, яке Дж. Діз розглядав як психологічну структуру значення і під яким розумів потенційний розподіл відповідей на певне слово-стимул [6, с. 29]. Він зазначає, що отримання асоціативного значення слова досягається за допомогою проведення асоціативного експерименту. Результати асоціативного експерименту відображають універсальні когнітивні структури, що стоять за мовними значеннями, і індивідуальні особливості опитуваних, зміст їх особистісних смислів, тобто дозволяють отримувати знання про специфіку етнічної мовної свідомості.

Існує кілька різновидів асоціативного експерименту, в ході яких контексти, з яких виводяться асоціації, не дані в “готовому” вигляді як частина деякого тексту, а продукуються інформантами в ході самого експерименту:

1) вільний асоціативний експеримент з реєстрацією первинної відповіді (випробуваному пропонується дати першу вербальну реакцію на дане слово-стимул, яка прийшла в голову, причому на реакції не ставиться ніяких обмежень);

2) спрямований, або контрольований асоціативний експеримент (випробуваному пропонується давати асоціації певного граматичного або семантичного класу);

3) ланцюговий асоціативний експеримент, або експеримент з триваючою реакцією (випробуваному пропонується реагувати на слово-стимул декількома асоціаціями) [5, с. 5].

Важливим моментом у методиці проведення асоціативного експерименту є умови його проведення. Результати експерименту залежать від багатьох показників, таких як вік, стать,

освіта, географічні умови, культурно-історичні традиції народу тощо. В. В. Левицький виділяє такі умови:

1) відбір слів, запропонованих у якості стимулів – у такому випадку підбір слів залежить від цілей експерименту;

2) склад піддослідних – кількість реципієнтів повинні бути не менш як 30, різної статі, віку, професії тощо;

3) інструкція – перед початком проведення експерименту важливу роль відіграє так звана “пояснювальна записка”, тобто інструкція;

4) матеріал і форма його подавання – усна чи письмова [4, с. 99–100].

Для аналізу змісту концепту “FAMILY”, позначеного іменником *family*, була використана методика вільного асоціативного експерименту. В експерименті взяли участь 218 американців, вік яких варіюється в межах від 17 до 46 років. Опитуваним було запропоновано надати першу асоціацію на стимул *family*, що спаде їм на думку. Експеримент проводився у письмовій формі на базі Інтернет-платформи Survey-maker за посиланням <https://www.survey-maker.com>.

Отже, асоціативне поле стимулу *family* за матеріалами нашого експерименту виглядає так: (в дужках наведена частотність слів-асоціатів):

love (26), *support* (13), *understanding* (13), *home* (12), *children* (11), *happiness* (9), *care* (8), *mother* (6), *warmth* (6), *trust* (6), *friendship* (5), *marriage* (5), *respect* (5), *helping each other* (4), *responsibility* (4), *father* (4), *child* (4), *husband* (4), *together* (3), *commitment* (3), *sister* (3), *wife* (2), *parents* (2), *brother* (2), *siblings* (2), *faithfulness* (2), *cozy* (2), *holidays* (2), *hometown* (2), *smile* (2), *partnership* (2), *house* (2), *tenderness* (2), *comfort* (2), *coziness* (2), *laughter* (2), *honesty*, *relations*, *the main thing*, *relatives*, *spouse*, *friendly atmosphere*, *spending time together*, *forgiving*, *my world*, *positive*, *camping*, *sense of life*, *welfare*, *fulfillment*, *travel*, *homesick*, *hugs*, *cooking*, *dog*, *pet*, *long-lasting*, *depending*, *dear*, *stress*, *duties*, *tired*, *calm*, *fun*, *motion*, *chat*, *finance*, *joy*, *trouble*, *necessary*.

Отже, ключовими словами-репрезентантами, що входять до ядра концепту “FAMILY”, є лексеми *love*, *support*, *understanding*, *home*, *children*. Інші лексеми формують периферію концепту.

Наведені вище дані впорядковані за показником частотності асоціацій, що супроводжують концепт “FAMILY”. Для більш докладного розуміння його змісту ми впорядкували ці дані тематично, що дало такий результат:

– смисловий компонент – *marriage* (5), *relations*;

– члени сім’ї – *children* (11), *mother* (6), *father* (4), *child* (4), *husband* (4), *sister* (3), *wife* (2), *parents* (2), *brother* (2), *siblings* (2), *relatives*, *spouse*;

– міжособистісні стосунки членів сім’ї – *love* (26), *support* (13), *understanding* (9), *happiness* (9), *care* (8), *warmth* (6), *trust* (6), *friendship* (5), *helping each other* (4), *respect* (5), *responsibility* (4), *together* (3), *faithfulness* (2), *commitment* (3), *cozy* (2), *smile* (2), *tenderness* (2), *partnership* (2), *comfort* (2), *coziness* (2), *laughter* (2), *honesty*, *friendly atmosphere*, *fulfillment*, *forgiving*, *positive*, *homesick*, *hugs*, *partnership*, *depending*, *dear*, *comfort*, *stress*, *tired*, *calm*, *fun*, *motion*, *chat*;

– спільне місце проживання – *home* (12), *hometown* (2), *house* (2);

– спільні заняття – *holidays* (2), *spending time together*, *camping*, *travel*, *cooking*;

– домашні улюбленці – *dog*, *pet*;

– емотивно-оцінне ставлення до сім’ї – *the main thing*, *my world*, *sense of life*, *welfare*, *long-lasting*, *joy*, *trouble*, *necessary*.

Зазначимо, що серед лексем, ужитих для опису концепту “FAMILY”, переважають іменники на позначення ставлення до сім’ї та її членів (*love*, *support*, *understanding*, *happiness*, *care*) та на позначення членів сім’ї та місця проживання (*children*, *mother*, *father*, *child*, *husband*, *home*, *hometown*), також наявні прикметники (*cozy*, *long-lasting*, *necessary*, *positive*) і словосполучення (*helping each other*, *the main thing*, *my world*, *sense of life*).

Значно переважають реакції з позитивною (*love*, *support*, *understanding*, *happiness*, *care*, *warmth*, *trust*, *friendship*) та нейтральною (*marriage*, *relations*, *mother*, *father*) конотацією. Кількість реакцій з негативною (*trouble*, *tired*, *stress*) конотацією незначна.

Отже, підсумовуючи проведений асоціативний експеримент, зазначимо, що на основі асоціативного поля, отриманого внаслідок реакцій на стимул *family*, можна описати концепт “FAMILY” як “члени сім’ї, що проживають спільно, мають спільні заняття, опікуються домашніми улюбленцями та приязно ставляться одне до одного”.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Один зі способів вивчення системності образу світу за матеріалами асоціативного експерименту – виявлення ядра мовної свідомості, тобто тих одиниць семантичної мережі, які мають найбільшу кількість зв’язків з іншими одиницями семантичної мережі. Іншими словами, ядро мовної свідомості містить ті слова (позначені ними ідеї, поняття, концепти) в асоціативно-вербальній мережі, які мають найбільшу кількість зв’язків, що виділяються на основі принципу частотності. На основі даних асоціативних експериментів створюються асоціативні словники (тезауруси) різних мов, на матеріалі яких реалізується безліч досліджень, які розкривають особливості функціонування асоціативного значення.

Отже, перспективу подальшого дослідження ми вбачаємо в побудові асоціативного поля концепту “FAMILY” на матеріалі тезаурусів, представлених в сучасних англomовних тлумачних словниках.

Джерела та література

1. Большая психологическая энциклопедия. – М. : Эксмо, 2007. – 544 с.
2. Воркачев С. Г. Постулаты лингвоконцептологии / С. Г. Воркачев // Антология концептов / под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – Волгоград : Парадигма, 2005. – Т. 1. – С. 10–13.
3. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук / О. Ю. Карпенко. – Одеса, 2006. – 416 с.
4. Левицкий В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница : Нова кн., 2006. – 512 с.
5. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики / А. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1997. – 287 с.
6. Любимов Ю. В. Природа ассоциации; структура словесной памяти и понятие ассоциативного значения / Ю. В. Любимов // Словарь ассоциативных норм русского языка. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1977. – С. 25–32.
7. Пищальникова В. А. Значение и концепт / В. А. Пищальникова // Вестник МГЛУ. – 2007. – С. 210–222.
8. Попова З. Д. Интерпретационное поле национального концепта и методы его изучения / З. Д. Попова, И. А. Стернин // Культура общения и ее формирование. – Воронеж, 2001. – Вып. 8. – С. 34–56.
9. Слышкин Г. Г. Концептологический анализ институционального дискурса / Г. Г. Слышкин // Филология и культура : материалы III Междунар. конф. – Тамбов : Изд-во ТГУ, 2001. – № 2. – С. 34–36.
10. Rosh E. H. Principles of Categorization / E. H. Rosh // Cognition and Categorization. – Hillsdale ; N. Y. : Lawrence Erlbaum, 1978. – P. 27–48.

References

1. Bolshaia psykholohycheskaia entsyklopedyia. 2007. Moscow: Eksmo.
2. Vorkachev, S. H. 2005. “Postulaty lnhvokontseptolohyy.” *Antolohiyakontseptov*. Edited by V. Y. Karasyk and Y. A. Sternyn. Volgograd: Paradyhma. – Vol. 1.
3. Karpenko, O. U. 2006. “Kohnityvnaonomastyka yak napriamok piznannia vlasnykh nazv.” Phd. diss.
4. Levytskyi, V. V. 2006. *Semasyolohyia*. Vynnytsa: Nova knyha.
5. Leontev, A. A. 1997. *Osnovy psykholinhvystyky*. Moscow: Smysl.
6. Liubymov, U. V. 1977. Pryroda assotsyatsyy; struktura slovesnoi pamiaty y poniatye assotsyativnoho znachenyia. In *Slovarassotsyativnykh norm russkohoyazyka*. Moscow: Publishing house of Moscow University.
7. Pyshchalnykova, V. A. 2007. “Znachenyi kontsept”. *Vestnyk MHLU*. 210–222.
8. Popova, Z. D. and Y. A. Sternyn. 2001. “Interpretatsyonnoe pole natsyonalnoho kontseptu i metody eho izuchenyia.” *Kultura obshchenyia y ee formyrovanye*. Voronezh. Vol. 8.
9. Slyshkyn, H. H. 2001. “Kontseptolohycheskyi analiz ynstytutsyonalnoho dyskursu.” *Fylolohyiaikultura*. Paper presented at III International conference, Tambov.
10. Rosh, E. H. 1978. “Principles of Categorization.” *Cognition and Categorization*. Hillsdale, New York: Lawrence Erlbaum.

Скобникова Оксана. Психолінгвістический анализ концепта “FAMILY”. Данная статья посвящена исследованию содержания и структуры концепта “FAMILY” путем построения его ассоциативного поля с помощью ассоциативного эксперимента как ведущего психолінгвістического метода. Ассоциативный эксперимент направлен на исследование вербальных репрезентантов содержания сознания и позволяет выявить действительность, специфически отраженную в представлении индивида. На основе данных ассоциативного эксперимента возможно построение ассоциативно-семантической сети носителя определенной культуры. В

статье приведены определения основных положений и описана методика проведенного исследования. Ассоциативное поле определено как совокупность ассоциатов на слово-стимул. Структура ассоциативного поля концепта "FAMILY" рассмотрена как содержащая ядро и периферийную зону. Доказано, что реакции с наиболее высоким индексом частотности составляют ядро ассоциативного поля, в то время как ассоциаты, приведенные некоторыми или отдельными участниками эксперимента, образуют его периферийную зону. Среди существующих разновидностей ассоциативного эксперимента для данного исследования был выбран свободный ассоциативный эксперимент. По материалам эксперимента было заключено ассоциативное поле стимула *family*. Выделенные ключевые слова-репрезентанты, входящие в ядро концепта "FAMILY" и составляющие периферию концепта. Для более детального понимания содержания концепта данные были упорядочены по показателю частотности ассоциаций и тематически. Отмечено, что среди лексем, использованных для описания концепта "FAMILY", преобладают существительные для обозначения отношения к семье и ее членов и для обозначения членов семьи и места проживания, а также прилагательные. Было доказано, что среди полученных ассоциаций преобладают реакции с положительной и нейтральной коннотацией, в то время как количество реакций с отрицательной коннотацией незначительно. Как возможную перспективу дальнейшего исследования было указано построение ассоциативного поля концепта "FAMILY" на материале тезаурусов, представленных в современных англо-язычных толковых словарях.

Ключевые слова: концепт, психолингвистический анализ, ассоциативное поле, ассоциативный эксперимент.

Skobnikova Oksana. Psycholinguistic Analysis of the Concept "FAMILY". This article is devoted to the study of the structure and content of the concept "FAMILY" through the construction of its associative field with the help of an associative experiment as a leading psycholinguistic method. The article defines the basic thesis and describes the methodology of the conducted research. Associative experiment is aimed at studying verbal representatives of the content of consciousness and allows us to identify the reality, specifically reflected in the submission of the individual. On the basis of the data of the associative experiment, it is possible to construct an associative-semantic network of the carrier of a particular culture. The associative field is defined as a set of associative responds on a word-stimulus. The structure of the associative field of the concept "FAMILY" is considered as containing the core and peripheral zone. It is proved that the reactions with the highest frequency index form the core of the associative field, while the associates, given by some or some participants in the experiment, form its peripheral zone. Among the existing types of the associative experiment, a free associative experiment was chosen for this study. According to the experiments, the associative stimulus field of the family was formed. The key words representing the core of the concept "FAMILY" and forming the periphery of the concept were selected. For a more detailed understanding of the concept, the data was arranged according to the frequency of associations and theme. It was noted that among the lexemes used to describe the concept "FAMILY", nouns predominate in terms of the attitude towards the family and its members, and also the adjectives are available for the indication of family members and place of residence. It was proved that among the resulting associations reactions with positive and neutral connotations predominate, while the number of reactions with negative connotation is negligible. As a possible perspective of further research, the construction of the associative field of the concept "FAMILY" on the material of thesauri presented in modern English explanatory dictionaries was proposed.

Key words: concept, psycholinguistic analysis, associative field, associative experiment.

УДК 81'1:81'37:81'23

Ольга Сурмач

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ НА СЛОВО-СТИМУЛ *MONEY* В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто метод асоціативного експерименту, а також досліджено когнітивно-психолінгвістичну інтерпретацію отриманого матеріалу. Асоціативність – одна з ознак творчого мислення людини. Словесні асоціації є результатом сприйняття індивідом об'єктивної дійсності через призму власного життєвого досвіду, культурного і соціального рівнів. Асоціативним полем лексеми є сукупність асоціатів на слово-стимул. Позитивна й негативна конотованість певних ділянок асоціативного поля є важливим показником національної специфіки концепту. Матеріали асоціативно-психолінгвістичного експерименту є віддзеркаленням специфічної картини світу. Сукупність реакцій, отриманих на слово-стимул, дає змогу міркувати про психолінгвістичну структуру значення вихідного слова як про комплексне явище, що супроводжується низкою параметрів, зокрема тих, у яких простежується емоційне забарвлення.